# De la litera la spiritul textului sacru. Mărturia unui Evangheliar manuscris

**Gheorghe CHIVU**

*The study of moral and religious written teachings destined to a larger audience is of special importance. The author outlines their role giving a special attention to the Homilies and to the role they played in the evolution of the literary language and, also, to impact of the religious discourse on the moral and linguistic edification of the auditory.*

**1.** Istoriile literaturii române vechi, dar şi studiile consacrate exclusiv textelor bisericeşti sau evoluţiei limbii noastre de cultură, insistă adesea asupra unei caracteristici definitorii a scrisului religios în ansamblu: respectarea literei originalului, pentru a nu falsifica, prin abatere de la aceasta, spiritul textului sacru. Instituită drept canon stilistic, această cerinţă a fost ilustrată cu precădere în epoca de început a scrisului în limba română, atunci cînd traducerea literală a constituit, foarte probabil, şi prima modalitate de a distinge exprimarea uzuală, specifică limbii vorbite, de aceea care va caracteriza în foarte scurt timp utilizarea elevată a românei, destinată unui scop cultural. Exerciţiul presupus de traducerea fidelă a surselor a fost întărit, în efectele sale formale, de fidelitatea reproducerii prin copiere manuscrisă sau prin imprimare a versiunilor obţinute, singurele modificări nu doar acceptate, ci chiar necesare fiind cele de acomodare a limbii textului copiat la norma lingvistică locală[1].

Devenită rapid o dovadă a existenţei unei tradiţii impuse de puţinele centre culturale existente (la mijlocul secolului al XVI-lea, copiştii şi tipografii textelor în limba română respectau deja cu stricteţe aceste norme, la fel cum utilizau, în tot spaţiul românesc, în acelaşi mod şi cu aceleaşi inovaţii general acceptate, scrisul chirilic), subordonarea faţă de litera sursei va fi subminată, la mijlocul veacului următor, de dorinţa de a exprima cît mai fidel conţinutul, adică spiritul textului sacru. A fost o consecinţă firească a confruntării traducerilor literale, respectiv a copiilor a căror formă lingvistică nu era totdeauna uşor de înţeles, cu originale de provenienţe diverse, confruntare făcută de către unii revizori şi în cursul veacului precedent. În plus modificarea formei textelor-sursă evidenţia, după o epocă de acumulare prin

[1] Procedeul, obligatoriu în cazul reproducerii unei surse manuscrise, cunoştea abateri semnificative atunci cînd sursa era o tipăritură, dovadă timpurie a prestigiului avut de cartea imprimată. Vezi pentru aceasta, între alţii, Chivu, 1977: 281-287 şi Chivu, 1988: 273-277.



BDD-A48 © 2010 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:42:54 UTC)

reproducere fidelă, şi nevoia de elevare a exprimării literare, de exersare a virtuţilor proprii unei limbi ce se pregătea să devină instrument oficial şi oficializat al culturii, inclusiv în Biserică.

Într-o cercetare precedentă[2], am încercat să ilustrez constatarea anterioară prin analiza unei versiuni a Psaltirii, alcătuită în Moldova la mijlocul veacului al XVII-lea[3], versiune conservată în două manuscrise ajunse în fondurile Bibliotecii Academiei din Bucureşti de la Icuseşti – Roman (ms. rom. 170), respectiv de la Bisericani, cunoscutul aşezământ monahal moldovenesc din ţinutul Neamţului (ms. rom. 540). Opinam atunci că „traducerile" multiple existente în cele două manuscrise nu erau rezultatul unei compilaţii solicitate de Dosoftei pentru stabilirea formei *Psaltirii de-nţăles* (cf. Candrea, 1916: I, LXV), nici consecinţa dorinţei de a elabora un text util pentru şcolile de traducători din slavonă (cf. Combiescu, 1968: 259-268), ci se constituiau în argumente pentru „încercarea copiştilor moldoveni de a modifica litera psalmilor spre a limpezi mai mult spiritul acestora" (Chivu, 2009: 42).

Aduc acum în sprijinul ideii astfel formulate mărturia unui Evangheliar manuscris, alcătuit tot în Moldova, cîndva la mijlocul secolului al XVII-lea, deci în acelaşi interval de timp cu manuscrisele amintite ale Psaltirii, şi păstrat în acelaşi fond de carte veche al Bibliotecii Academiei Române, unde a ajuns, la 25 noiembrie 1883, în urma unei donaţii făcute de epitropia bisericii Sfîntul Spiridon din Iaşi.

**2.** Tetraevanghelul păstrat la Biblioteca Academiei Române sub cota ms. rom. 296 conţine o traducere a cunoscutei cărţi neotestamentare diferită atît de textele puse sub tipar, în secolul al XVI-lea, de Filip Mahler, la Sibiu (pentru a fi difuzat în Moldova), şi de Coresi, la Braşov, sau, în 1648, de Simion Ştefan, la Bălgrad, cît şi de cel ce va fi imprimat în 1688, la Bucureşti, în cadrul primei versiuni româneşti integrale a Bibliei. Fiecare dintre cele patru evanghelii din ms. rom. BAR 296 este urmată de prefaţa lui Theofilact, arhiepiscopul Bulgariei (Ştrempel, 1978: 83), faptul indicînd sursa bulgărească a traducerii. Mai multe însemnări, privitoare la evenimente istorice sau întîmplări memorabile petrecute între anii 1650 şi 1770[4], demonstrează că manuscrisul, datînd de la mijlocul veacului al XVII-lea, a fost citit frecvent mai mult de un secol. Iar o consemnare făcută pe o fişă, anexată Psaltirii găsite la Icuseşti (ms. rom. BAR 170) în momentul intrării miscelaneului în fondurile Bibliotecii Academiei, sugerează

[2] Aceasta cercetare, concretizată într-o comunicare susţinută la ediţia precedenta a Conferinţei, a fost tipărită sub titlul ***Psaltirea*** *– de la litera la spiritul textului sacru. Consideraţii asupra unui manuscris moldovenesc de la mijlocul secolului al XVII-lea,* în volumul *Text şi discurs religios,* nr. 1 / 2009, Lucrările Conferinţei Naţionale „Text şi discurs religios", Ediţia I (Iaşi, 5-6 decembrie 2008), Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 2009, p. 37 – 43.

[3] Existenţa acestei versiuni a fost argumentată de Combiescu, 1968: 266 şi de Ursu, 1987: 427-442.

[4] Vezi pentru transcrierea acestora Ştrempel, 1978: 83. Menţionarea în cadrul unei însemnări a anului 6964 <1456>, respectiv a numelui lui Ştefan cel Mare şi al fiului său Bogdan se explică, desigur, prin interesul arătat pentru istorie de un lector al manuscrisului. Nu pare lipsit de relevanţă pentru explicarea acestei notaţii faptul că manuscrisul a fost alcătuit la mănăstirea din Războieni (Neamţ), unde marele domnitor a ridicat biserica cu hramul „Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavriil", consemnînd în pisanie şi numele fiilor săi Alexandru şi Bogdan.



BDD-A48 © 2010 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:42:54 UTC)

existenţa unei relaţii între acest manuscris şi ms. rom. BAR 296, în care se păstrează Tetraevanghelul : „În Evangheliarul de la Războieni sînt părţi scrise de aceeaşi mînă carea a scris această Psaltire".

Cu toate că cele două manuscrise moldoveneşti sînt copiate, contrar afirmaţiei anterior reproduse, de două persoane diferite, care aveau maniere de scriere distincte, Tetraevanghelul şi Psaltirea, ambele alcătuite la mijlocul secolului al XVII-lea în zona Neamţului, prezintă o remarcabilă trăsătură comună: consemnarea unor variante multiple pentru acelaşi cuvînt sau acelaşi fragment de text.

Aceste variante de redactare, destul de numeroase în ansamblul ms. rom. BAR 296, pot fi identificate în cadrul tuturor evangheliilor. Ele sînt marcate de obicei cu cifre chirilice, scrise uneori, pentru mai uşoară identificare, cu cerneală roşie[5], şi au apărut, foarte probabil, prin prelucrarea sursei româneşti care a stat la baza textului ajuns pînă la noi, iar nu prin compilarea unor versiuni precedente ale aceleiaşi traduceri. (Sugerează această concluzie marile diferenţe de text existente între ms. rom. BAR 296 şi principalele versiuni ale Tetraevanghelului cunoscute din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea[6], în ciuda faptului că, uneori, varianta propusă în manuscris se regăseşte în unul dintre textele cu care am făcut confruntarea[7].)

Dintre exemplele ilustrative pentru aceste variante de text, cele mai multe pun în evidenţă înlocuirea unor verbe cu sinonimul lor uzual, cel care a adăugat variantele dorind, probabil, în primul rînd să asigure variaţia formală a textului.

Astfel, în zecealele 10 şi 27, în cele două variante consemnate în manuscris, alternează *a purcede* cu *a duce*: *Şi dup-îns* ***purceasără*** *năroade multe 2.* ***se duseră*** *năroade multe din Galileiu şi din Dzeace-cetăţi* [=Decapolia] *şi din Ierusalim şi din jidovime şi de pre ceaea parte de Iordan.* (f. 5$^{r}$), *Şi întră el în corabie, şi dup-îns* ***se duseră*** *ucenicii lui 2. şi dup-îns* ***purceaseră*** *ucenicii lui*. (f. 11$^{r}$). (În tipăriturile din secolul al XVI-lea există, în locul corespunzător cuvintelor culese cu aldine, *a merge*, verb utilizat, în alternanţă cu *a urma,* şi în versiunea modernă a Bibliei.) În cadrul zecealei 30, dincolo de substituţia amintită, este înlocuit verbul *a grăi*, utilizat, la forma reflexivă, cu un sens mai puţin obişnuit („a se chema"), cu *a numi*: *Şi trecînd Isus de-acolea, vădzu pre un om şedzind la vămăşie, ce* ***se grăiaşte*** *Matei 2. ce* ***se chiamă*** *Matei, şi grăi lui: Vino după mene! Şi se sculă de* ***purceasă*** *dup-îns 2. de* ***se duse*** *dup-*

[5] Cifrele, fiind scrise deasupra punctului care desparte două fragmente de text, par adaosuri, făcute la recitirea textului pentru a marca mai clar variantele de traducere sau de redactare. Spre aceeaşi interpretare trimite şi constatarea că uneori cifra scrisă cu roşu precedă fragmentul adăugat pe marginea filei, cu semn de intercalare în text.

[6] Am avut în vedere, după cum menţionam anterior, *Evangheliarul de la Sibiu*, *Tetraevanghelul* lui Coresi, *Noul Testament de la Bălgrad,* şi *Biblia de la Bucureşti.* Pentru a putea compara toate aceste surse cu ms. rom. BAR 296, am selectat din manuscris numai pasaje aparţinînd Evangheliei după Matei, singura păstrată în tipăritura sibiană din 1552-1553.

[7] Confruntarea cu tipăriturile precedente Tetraevanghelului de la Războieni, respectiv cu Biblia de la Bucureşti a fost făcută exclusiv pentru pasajele în care ms. rom. BAR 296 consemnează variante multiple, ignorînd diferenţele existente în restul fragmentelor analizate. Am incercat în felul acesta nu să stabilim o relaţie de filiaţie în sens strict filologic, ci să identificăm eventualele surse ale variantelor cuprinse în manuscris, respectiv ecoul pe care acestea l-ar fi putut avea perioada imediat următoare.



BDD-A48 © 2010 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:42:54 UTC)

*îns şi fu şedzînd el în casă.* (f. 12[r]) (Evangheliarul de la Sibiu consemnează în acest context *cu numele*, ca şi Biblia modernă, iar la Coresi există *lă chema.*) În zaceala 12, în loc de *a birui* este propus *a izbîndi*: *Că vă grăiesc voao, că de **nu va birui** dereptatea voastră mai vîrtos decît a cărtularilor şi a fariseilor 2. că de **nu va izbîndi** dereptatea voastră mai vîrtos decît a cărtularilor şi a fariseilor, nu veţi întra în părăţiia cerului.* (f. 6[r]). (Ultima variantă, coincidentă cu aceea aflată în tipăritura coresiană, diferă de textul sibian, unde apare *nu va fi*, de tipăritura de la Bălgrad, respectiv de Biblia modernă, unde este utilizat *nu va (mai) întreace.*) În zaceala 14, verbelor *a întoarce* şi *a lăsa* li se propune un acelaşi substitut polisemantic, *a da: Iară eu vă grăiesc voao: Nu vă protivireţi răotăţilor, ce, de te va lovi cineva prespre falca cea direaptă, **întoarce**-i lui şi ceaealaltă 2. **dă**-i lui şi ceaealaltă, şi celuia ce va vrea să se pîrască cu tine să ia veşmîntul tău, **lasă**-i lui şi cămeaşa 2. **dă**-i lui şi cămeaşa.* (f. 7[r]) (Alternanţa dintre cele trei verbe este curentă nu numai în vechile tipărituri luate în considerare, ci şi în versiunea modernă a Bibliei.) Iar în zaceala 27, *puţin-credincioşi,* substantiv creat prin calc, a fost înlocuit cu o structură de tip atributiv, transformată ea însăşi în substantiv din cauza absenţei regentului pronominal (*cei*): *Ce seţi înfricaţi, **puţin-credincioşi** ? 2. Ce seţi înfricaţi, **cu puţină credinţă** ?* (f. 11[r]) (Tipăriturile din secolul al XVI-lea consemnau în acest context calcul *puţină-credinţă,* ambiguu în utilizarea fără prepoziţie, în vreme ce Biblia modernă „revine" la *puţin-credincioşi.*)

Variantele în care este propusă înlocuirea unor verbe sau a unor substantive cu unele dintre sinonimele lor parţiale asigură, în alte pasaje evanghelice, clarificarea înţelesului.

Se întîmplă astfel în zaceala 16, unde verbul *a bucina* (prezent şi în Tetraevanghelul coresian) era utilizat cu sens figurativ: *Deci cînd faci milostenie, **nu bucina** înainte-ţi 2. **nu striga** înainte-ţi, cum fac cei făţarnici în săboară şi pre ulişe.* (f. 7[v]) (Versiunea modernă a Bibliei, utilizînd în context verbul *a trîmbiţa*, la fel cum procedase alcătuitorul celei mai vechi versiuni cunoscute a textului, cea sibiană, a rămas în acelaşi registru stilistic.) Într-un fragment din zaceala 7: *Atunce **rădicat fu** Isus cu duhul în pustie 2. atunce **dus fu** Isus cu duhul în pustie să se iscusească de diavolul.* (f. 4[r]), substituirea lui *a rădica* cu *a duce* concordă cu soluţia adoptată în toate tipăriturile anterioare manuscrisului, dar şi cu aceea pentru care au optat alcătuitorii versiunii moderne a cărţii biblice. O situaţie similară poate fi constatată în prima parte a unui pasaj din zaceala 11: *Dzise D<omnul> ucenicilor săi: Voi seţi lumina lumii, că nu se putu cetatea ascunde stînd în vîrvul **măgurii** 2. **dealului**, nici va aprinde lumina şi să o puie pr-insă supt **vas** 2. supt **acoperimînt**, ce în sveaştnic, şi va lumina tuturor celora ce sînt în casă.* (f. 5[v]) (Varianta *deal* în loc de *măgură* a fost constant utilizată în textele tipărite pînă la mijlocul secolului al XVII-lea, dar în cazul celui de-al doilea cuvînt evidenţiat, cele mai vechi versiuni ale Tetraevanghelului oscilau între *vas,* prezent în tipăritura sibiană, *dos,* la Coresi, şi *speae,* în Noul Testament de la Bălgrad.) În zaceala 8, clarificarea semnificaţiei contextului se face prin înlocuirea unui verb cu o sintagmă: *Şi deaca audzi Isus că Ioann **fu dat** 2. **băgat în temniţă** se duse în Galileiu şi lăsă Nazarethul.* (f. 4[v]) (Textele precedente oscilau între *a prinde* – Evangheliarul de la



BDD-A48 © 2010 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:42:54 UTC)

Sibiu şi Noul Testament de la Bălgrad – şi *a da* – Tetraevanghelul lui Coresi, iar alcătuitorii ultimei versiuni a Bibliei moderne au optat pentru *a întemniţa*.)

În mai multe situaţii, prin variantele multiple este propusă punerea în relaţie a unor sinonime mai puţin cunoscute, soluţiile adoptate atît în versiunile vechi ale Tetraevangelului, cît şi în cea modernă sugerînd existenţa unei intenţii de modificare stilistică a redactării.

Iată forma pe care o are, în manuscrisul cercetat, un fragment din zaceala 9: *Şi ieşi* ***audzul*** *lui* ***întru*** *toată Siriia 2. şi ieşi* ***veastea*** *lui* ***prespre*** *toată Siriia şi aduseră lui toţi bolnavii în* ***multe chipuri*** *cu neputinţe 2. în* ***tot chipul*** *cu neputinţe şi ţinuţi de chinuri şi de îndrăciri şi* ***lunateci*** *2. şi* ***răzbiţi în luni noao*** *2. şi* ***slabi de vene*** *2. şi* ***slăbănogi*** *şi tămădui pre înşi.* (f. 5[r]) (Primele versiuni tipărite ale Tetraevanghelului oferă soluţii concordante cînd cu una, cînd cu cealaltă variantă, Noul Testament de la Bălgrad dă pasajului o formă cu totul diferită, iar Biblia modernă optează pentru variante similare celor propuse în manuscris.) Modificări asemănătoare, vizînd înlocuirea unor cuvinte ce aveau utilizare specifică unor anumite domenii de activitate (*iota* şi *cirta* erau „termeni lingvistici", iar *a sparge* era folosit cu sensul „a modifica, a anula" în vocabularul juridic-administrativ), sînt operate în zaceala 11: *Că adevăr vă grăiesc voao: Pînă cînd va treace cerul şi pămîntul, cîtu e o* ***iotă*** *sau* ***cirtă*** *nu va treace din leage 2. cîtu e* ***silă*** *sau* ***o soroacă*** *nu va treace din leage pînă cînd nu vor fi toate. Deci cela ce* ***va sparge*** *o-nvăţătură de-aceaste mai mici 2. deci cela ce* ***va strica*** *o-nvăţătură de-aceaste mai mici şi va învăţa aşa oamenii, mic se va chema în părăţia cerului.* (f. 6[r]) Iar în zaceala 18, alături de variante pentru înlocuirea unor cuvinte uzuale, apare o propunere de substituire a unei structuri figurative cu o alta, preluată din acelaşi inventar aproape stereotip de tropi: *Căutaţi spre pasările cerului, că nu seamănă, nici seaceră, nici adună în jitniţă, şi părintele vostru cela ce e în cer le hrăneşte pre înse. De au nu seţi mai buni voi, mai vîrtos voi decît* ***înse*** *2. decît* ***acealea*** *? Că cine se va putea griji dintru voi să adaugă* ***vîrstei*** *sale un cot 2. să adaugă* ***creaşterii*** *sale un cot ? Şi de veşmentele ce vă grijiţi ? Socotiţi* ***florile cîmpilor*** *cum* ***cresc*** *2. socotiţi* ***crinul grindurelor*** *cum* ***creşte****, nu trudeşte, nici toarce.*" (f. 8[v]) (În mod surprinzător, *crinul grindurilor* se apropie de *crinul satelor* din tipăritura coresiană şi de *crinul cîmpurilor* din ultima versiune a Bibliei.)

În mai puţine exemple, substituţiile presupuse de variantele nou introduse în manuscrisul de la Războieni schimbă în mod singular sensul contextului.

Se întîmplă astfel într-un fragment din zaceala 8: *Şi vădzu şi alţi doi fraţi, pre Iacov a lui Zevedeiu şi Ioann, frate-său, în corabie cu Zevedeiu, cu tată-său,* ***cîrpindu****-şi mreaja sa 2.* ***scuturîndu****-şi mreaja sa, şi strigă pre înşi.* (f. 4[v]) (Forma *cîrpind,* prezentă şi în Evangheliarul de la Sibiu, respectiv în Noul Testament de la Bălgrad, este înlocuită cu *legînd*, în Tetraevanghelul coresian şi cu *aruncau* în versiunea modernă a textului.) Şi, mai ales, semnalăm o astfel de substituţie în cadrul rugăciunii domneşti (Matei, zaceala 16), unde modificările propuse sînt suprinzătoare, întrucît textul avea deja o formă consacrată prin uz: *Părintele nostru cela ce eşti spre ceruri,* ***că să se svinţească*** *numele tău 2.* ***svinţitu-i*** *numele tău, ca* ***să vie împărăţiia*** *ta 2. ca* ***să vii în părăţiia*** *ta şi ca să fie voia ta, cumu e în cer aşea şi pre pămînt. Pînea noastră cea*



BDD-A48 © 2010 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:42:54 UTC)

*săţioasă dă-ne-o noao astădzi şi ne iartă noao păcatele noastre, ca şi noi să lăsăm datoriile datornicilor noştri, şi nu ne duce pre noi* ***întru năpaste*** *2. şi nu ne duce pre noi* ***la-ntrebare****, ce ne izbăveaşte pre noi de vitleanul, că a ta iaste împărăţiia şi puterea şi mărirea întru veacii nesfîrşiţi. Adevăr !* (f. 8[r])

Modificările operate în acest ultim fragment evanghelic nu provin, desigur, din colaţionarea textului cu evangheliarele slavone care circulau în epocă în Moldova, nici din confruntarea cu alte versiuni ale Tatălui nostru aflate în uz în aceeaşi provincie (între care cea scrisă de Luca Stroici pentru culegerea lui Stanislav Sarnicki, din 1594, şi aceea consemnată de Vito Piluzio în ediţia Catehismului creştinesc din 1677[8]), ci par prelucrări formale, de redactare, a unei versiuni aflate în concordanţă cu textul canonic[9]. (Fragmentul conţine *datoriile,* corespunzător lat. *debita*, respectiv *datornicilor*, corespunzător lat. *debitoribus*, iar nu *greşealele*, respectiv *greşiţilor*. Iar în sintagma *să vii în părăţiia ta*, fragmentarea textului pare a fi rezultatul unei interpretări aproape necanonice[10].)

**3.** Cele mai multe dintre modificările presupuse de variantele multiple consemnate în Tetraevanghelul de la Războieni (ms. rom. BAR 296) au avut ca obiect, după cum s-a putut constata şi în cazul celor două manuscrise contemporane al Psaltirii (ms. rom. BAR 170 şi ms. rom. BAR 540), înlocuirea unor cuvinte cu sinonime, uneori mai bine cunoscute sau mai potrivite, în concepţia copistului, cu sensul un anumit pasaj din textul biblic. (Vezi pentru ultimele două manuscrise Chivu, 2009: 41.) Cîteva modificări stilistice, constînd în înlocuirea unor structuri figurative cu altele, preluate din acelaşi inventar de figuri catacretice, urmăresc şi ele mai buna evidenţiere a „duhului" textului prin detaşarea, destul de evidentă uneori, de litera sursei.

Departe de a fi înregistrat numai în cele trei manuscrise moldoveneşti ale Psaltirii, respectiv în manuscrisul Tetraevanghelului copiat (şi modificat pentru a avea forma astăzi cunoscută) la Războieni, procedeul notării unor variante multiple a fost semnalat şi în două versiuni din secolul al XVII-lea ale Paraclisului Precistei şi Acatistului (Costinescu, 1974: 220-233).

Ambele texte au fost transcrise, alături de copii ale unei amintite versiuni moldoveneşti a Psaltirii, astăzi pierdute (vezi Combiescu, 1968: 259-268), în cele două manuscrise deja menţionate, alcătuite, la mijlocul secolului al XVII-lea, în Moldova, la Icuseşti (ms. rom. BAR 170), respectiv la Bisericani (ms. rom. BAR 540).

În Paraclisului Precistei, transcris în miscelaneul de la Icuseşti, sînt consemnate uneori mai multe variante multiple decît în textul similar copiat la Bisericani. Iată un exemplu semnificativ: *Cu de-adins curăm noi acmu păcătoşii către* ***născătoarea*** *lui D<umnedzeu> 2.* ***maica ...****, cu smerenie cădem şi cu pocăinţă strigăm dintr-adîncul*

[8] A se vedea pentru acestea, între alte ediţii şi crestomaţii, volumul sintetic alcătuit de Giuseppe Piccillo, *Testi romeni in alfabeto latino (secoli XVI-XVIII),* [Catania, 1991]. Iar pentru consideraţii sintetice asupra vechilor versiuni ale rugăciunii, vezi Gheţie, – Mareş, 1985: 330-335.

[9] Ar fi, desigur, necesară pentru a argumenta suplimentar această ipoteză o confruntare a textului cu Tetraevanghelul bulgăresc despre care se presupune că a fost folosit pentru traducere.

[10] Ni se pare greu de acceptat interpretarea lui *vii* ca rostire moldovenească pentru *vie*. Dacă totuşi aceasta ar coincide cu realitatea lingvistică a textului, cele două cuvinte următoare (*în părăţiia*) ar trebui să devină o singură unitate lexicală (*înpărăţiia*).



BDD-A48 © 2010 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:42:54 UTC)

*sufletului: Despuietoare, agiută-ne* ***şi te milostivăşte spre noi****. 2.* ***şi ţi să facă milă de noi****, nu întoarce şerbii tăi întru deşert, că pre tine avem agiutoare. Nu vrem tăcea, nu vrem tăcea nicidănăoară,* ***născătoarea*** *lui D<umnedzeu>, puterile tale de-a nu grăirea. 2.* ***maica*** *lui D<umnedzeu> ... Ce, cumuş sîntem noi nedestoinici, că de n-ai fi tu înainte dvorbind şi rugîndu-te pentru noi, cine ne-are fi izbăvit pre noi dintr-atîtea* ***greutăţi****. 2.* ***nevoi****, sau cine ne-are fi ferind pre noi pînă acmu fiind slobodzi. Nu vrem* ***postî<m>pi****, Despuietoare, de la tine. 2.* ***muta****. 3.* ***depărta****. Mîntuiaşte şerbii tăi din toate greutăţile, ceea ce eşti una* ***binecuvîntată****. 2.* ***binelăudată****.* (ms. rom. BAR 170, f. 218[r])

Situaţia este similară în cazul copiilor Acatistului. Selectăm un fragment comun din cele două miscelanee, variantele multiple fiind uneori diferite (şi adesea mai numeroase) în acelaşi ms. rom. BAR 170: *Svatul cel din veaci să descoperi ţie, Fecioară. Mai marele voievod Gavriil stătu înaintea ta de s-închină şi-****ţi vesti****. 2. şi* ***grăi****: Bucură-te,* ***pămînt nesămănat*** *! 2.* ***că tu eşti pămîntul cel nesămănat*** *! Bucură-te,* ***tufă*** *de trandafir nearsă ! 2. Bucură-te,* ***că tu eşti ...****! Bucură-te,* ***adînc*** *ce nu e lesne văzut ! 2.* ***că tu eşti adînc*** *... !*" (ms. rom. BAR 170, f. 193[r]); *Svatul cel din veci se descoperi ţie, Fecioară. Mai marele voievod Gavriil stătu naintea ta de se închină şi-****ţi vesti****. 2. Mai marele voievod Gavriil stătu naintea ta de se închină şi* ***grăi****: Bucură-te,* ***pămînt nesemănat*** *2.* ***că tu eşti pămîntul cel nesemănat****! Bucură-te,* ***tufă*** *de trandafîr nearsă ! 2. Bucură-te,* ***că tu eşti tufa cea*** *de trandafir nearsă ! Bucură-te, adînc ce nu e lesne văzut !* (ms. rom. BAR 540, f. 171[r])

Create prin prelucrarea textului-sursă şi rareori printr-o probabilă confruntare cu versiuni slavone corespunzătoare (Costinescu, 1974: 238), dar absente din tipăriturile cu materie identică apărute în epocă în Moldova, variantele multiple de text consemnate în copiile Paraclisului Precistei, respectiv ale Acatistului întăresc ideea că, la mijlocul secolului al XVII-lea, unii copişti sau revizori din Moldova interveneau în forma textelor traduse sau copiate prin depărtare evidentă faţă de litera sursei, cu scopul de a-i limpezi semnificaţia sau de a obţine variaţia formală a versiunii româneşti.

**4.** Evangheliarul reprodus în ms. rom. BAR 296 se alătură astfel Psaltirii copiate în ms. rom. BAR 170, respectiv în ms. rom. BAR 540, formînd un grup de scrieri canonice ilustrative pentru distanţarea faţă de litera textului sacru prin apariţia, marcată cu cifre, a unor variante de traducere sau de prelucrare a formei anterioare a surselor transcrise. În acelaşi mod au fost prelucrate, tot în zona centrală a Moldovei şi în aceleaşi miscelanee (ms. rom. 170 şi ms. rom. 540), Paraclisul Precistei şi Acatistul.

Cele patru texte cu variante multiple, toate scrieri de lectură religioasă (chiar Tatăl nostru este modificat ca parte a Evangheliei lui Matei, nu ca text independent, rostit constant în timpul slujbei), datează de la mijlocul secolului al XVII-lea şi aparţin mişcării culturale active în zona Neamţului începînd din vremea mitropolitului Varlaam. Ele au apărut în cadrul unui efort conjugat, ilustrat de traducători, respectiv de copişti diverşi, de modificare a literei textului sacru în primul rînd pentru a limpezi spiritul acestuia.

A fost, foarte probabil, o etapă premergătoare şi pregătitoare pentru introducerea limbii române în Biserică, ilustrată exclusiv în producţia de carte manuscrisă.



BDD-A48 © 2010 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:42:54 UTC)

**Bibliografie**

**Izvoare**

*Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură*, Bucureşti, 1688; ediţie jubiliară, Bucureşti, 1988; ediţie Vasile Arvinte, Ioan Caproşu, Alexandru Gafton, Laura Manea, Iaşi, 2001-2002

*Biblia sau Sfânta Scriptură*, Ediţie jubiliară redactată şi adnotată de Bartolomeu Anania, Bucureşti, 2001

Coresi, *Tetraevanghel*, Braşov, 1560-1561; ediţie Florica Dimitrescu, Bucureşti, 1963

Filip Mahler, *Evangheliarul slavo-român,* [Sibiu, 1551-1553]; ediţie Emil Petrovici, L. Demény, Bucureşti, 1971

*Miscelaneu teologic*, [Moldova], mijlocul sec. XVII (BAR, ms. rom. 540)

*Psaltire*, [Moldova], mijlocul sec. XVII (BAR, ms. rom. 170)

Simion Ştefan, *Noul Testament,* Bălgrad, 1648; ediţie jubiliară, Alba Iulia, 1988

*Tetraevanghel*, [Moldova], mijlocul sec. XVII (BAR, ms. rom. 296)

**Lucrări de referinţă**

Candrea, I.-A., 1916, ***Psaltirea Scheiană*** *comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI şi XVII traduse din slavoneşte*, Ediţiune critică de ~, I, Bucureşti

Chivu, Gh., 1977, „Un text românesc inedit în *Codex Sturdzanus*: *Pravila sfinţilor părinţi*", în *Limba română*, Bucureşti, anul XXVI, nr. 3, p. 281 – 287

Chivu, Gh., 1988, „Normă şi grai în *Codex Sturzanus*", în *Limba română*, Bucureşti, anul XXXVII, nr. 3, p. 273 – 277

Chivu, Gh., 2009, „*Psaltirea* – de la litera la spiritul textului sacru. Consideraţii asupra unui manuscris moldovenesc de la mijlocul secolului al XVII-lea"*,* în *Text şi discurs religios,* Iaşi, p. 37-43

Combiescu, Mariana, 1968, „*Psaltirea* de la Mehadia", în *Limba română,* Bucureşti, anul XVII, nr. 3, p. 259-268

Costinescu, Mariana, 1974, „Versiuni din secolul al XVII-lea ale *Acatistului* şi *Paraclisului Precistei*", în *Studii de limbă literară şi filologie,* III, Bucureşti, p. 217-239

Gheţie, Ion - Mareş, Alexandru, 1985, *Originile scrisului în limba română,* Bucureşti, p. 335-359

Ştrempel, Gabriel, 1978, *Catalogul manuscriselor româneşti, BAR,* [I], 1-1600, Bucureşti

Ursu, N. A., 1987, „Concordanţe lingvistice între *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei şi unele psaltiri româneşti din secolul al XVII-lea", în *Limba română,* Bucureşti, anul XXXVI, nr. 5, p. 427-442



**BDD-A48 © 2010 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"**
**Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:42:54 UTC)**